

FÖRFÖLJD OCH PLÅGAD LIVET IGENOM

Genklanger från en spökafton i Genève, en skapelseakt med likdelar, ett monster med två ansikten – och ett manifest för jordens fördömda

återgivna av
Mats Parner

FÖRFÖLJD OCH PLÅGAD LIVET IGENOM

”Överallt ser jag en lycka, ifrån vilken jag ensam är oåterkalleligt utestängd. Jag var god och ville väl, men olyckan förvandlade mig till en demon. Gör mig lycklig, så skall jag återigen bli rättrådig!”
(Monstret i samtal med Victor Frankenstein i schweiziska Alpena)

☪☪☪ Det blixtrade, haglade, regnade småspik och blåste stormvind uppifrån Ishavet så gott som dagligen över hela Mellaneuropa den hemska sommaren 1816. Egendomliga ljusfenomen iaktogs på himlarunden. Astronomer och meteorologer lade tänkarpannorna i djupa veck, och ömtåliga själar talade vitt och brett om jordens snara undergång.

Nere i Genève förbannade man ovädret. Där hade en skock landsflyktiga ungdomar från tidens engelska jetset slagit sig ner vid brasan frampå kvällstimmarna i ett palatsliknande näste, *Villa Diodati*, medan regnet envetet trummade mot fönsterrutorna. Värden läste högt för sina gäster. De som bänkat sig vid eldstaden var fem till antalet, blott 19 till 28 år gamla, politiskt radikala och konstnärligt högt begåvade. Det rörde sig om en minst sagt illuster församling:

Presiderade gjorde den högättade lord Byron (George Gordon Noel B), mannen som ”vaknade en morgon och fann sig vida berömd” efter att, 1812, ha publicerat sin **Childe Harold**. Vidare ingick Byrons livläkare John William Polidori, ”Polly Dolly”, i braskvintetten. Denne Polidori hade avlagt läkarexamen redan som 19-åring och därefter anställts av lorden för att råda bot på dennes begynnande fetma. Skaldesnillet Percy Bysshe Shelley, liksom Byron av hög börd men dessutom vegetarian, svuren ateist och en den ”fria kärlekens” ståndsmässige apostel, utgjorde manstrions sista länk där i den schweiziska jättevillan.

De bägge kvinnorna var styvsystrar och stod i ett komplicerat förhållande till varann. Yngst av samtliga fem i (Genève)kottet var Mary G W, dotter till socialreformatorn William Godwin och till den moderna feminismens *grand young lady* Mary Wollstonecraft, som, 38-årig, dött i barnsäng några dagar efter Marys födelse hösten 1797. Denna ms Godwin Wollstonecraft blev som 19-åring Percy Bysshes andra hustru och har gått till litteraturhistorien som Mary Shelley. Den femte i skaran hette Claire Clairmont och hade tidigare varit Byrons älskarinna (sannolikt också Percy Shelleys).

Av kvintetten i *Villa Diodati* är CC den enda som inte skördat litterär ära och berömmelse.

Det råkade vara tidstypiska spökhistorier som lord Byron underhöll sina värderade gäster med. Stämningen blev alltmer förtätad, och efter lässeansens slutrunda fortsatte den välborne på det redan inslagna spökstråket: effektivt ackompanjerad av ett plötsligt åskoväder krävde han, på fullaste allvar, att var och en av de fem i brasteamet (även han själv) skulle avfatta en tvättäkta 'skräckis' efter eget sinne under vistelsen nere i Alporna. Bokstavligen allt som fanns i genren skulle överträffas en gång för alla. "Till andevärlden och till andeverket!" lød stridsropet.

De två poetiska genierna/skönandarna kom emellertid ingenstans med sina spökskriverier, och det gjorde heller inte syster Claire. Dessa tre fick skrinlägga sina projekt.

Men den energiske doktor Polidori skrev och skrev och lyckades slutligen tota ihop en historia som, 1819, gavs ut av trycket och betitlades **The Vampyre** (Vampyren). På strikt ekonomiska grunder salufördes boken emellertid – skamligt nog – i den vida mer kände lord Byrons namn. (En viss von Goethe kom senare att klassa detta Polidoris spökverk som "Byrons främsta"...). Enligt vad som försäkrats mig av vanligtvis välunderrättade källor, hade Bram Stokers blodiga berättelse om Dracula varit otänkbar Polidori förutan. Den bitske greve D föddes således inte i Transsylvanien, som de flesta hävdar, utan i det kosmopolitiska Genève tack vare "livläkarens besök" just där.

Så gjorde även Mary Shelleys **Frankenstein** med undertiteln **Den moderne Prometheus**. Det är en hisnande tanke att denna mångskiftande och svårtolkade roman skrevs ner av en helt ung lady på bara 19-20 och att den, rent idémässigt, står sig väl än i dag. Under några stimulerande dygn har jag lusläst Mrs Shelleys förstlingsverk och sökt få grepp om hennes tankevärld.

☒☒☒ Bokens manlige förgrundsfigur är kristnad till Victor och bär det pompösa tillnamnet Frankenstein. Arbetsam, ärelysten och rikt begåvad överger Victor F i unga år sitt schweiziska urhem, sin familj och sin tillkommande. Ett universitet i Sydtyskland blir hans nya tillflyktsort och naturvetenskapen hans speciella skötebarn. Hårt arbete skrämmer honom inte. Tvärtom är han fullt beredd att klappa på Helvetets alla portar för att nå sina forskningsmål och till slut bli den som löser själva skapelsegåtan och avslöjar 'livets princip'. Med likdelar från gravhus och dissektionssalar skrider Frankenstein till verket. Han kämpar oavbrutet dygnet runt i årtal och formar sakta men säkert en manskropp, bestående av hundratals reservdelar från döda djur och människor. Svårigheterna är hart när oöverstigliga.

Men en blåsig november natt får den okuvlige Frankenstein äntligen lön för sin arbetsflit! Tack vare en sinnrik elanordning lyckas han skaka liv i sitt intrikata pusselbygge, och plötsligt reser sig den konstgjorde i sin fulla längd: 2,40 m. Olyckligtvis är hans utseende monstros snarare än mänskligt. Dödsförskräckt lämnar Victor F sitt laboratorium och sitt livsverk och flyr fältet hals över huvud. Monstrets skrovliga hy, stela blick, oformliga kropp och vanställda ansikte är mer än han kan uthärda.

Allt detta skall naturligtvis tolkas symboliskt: Frankenstein är vetenskapsmannen som inte vill kännas vid sina forskningsrön och vägrar att ta ansvar för sin nyskapande (!) upptäckt. Av den sortens begåvningar gick det tretton på dussinet även på Mary Shelleys tid.

Två år förflyter nu i relativ stillhet. Under denna korta tid gör monstret (eller demonen, kräket, varelsen, uslingen o s v, som han också kallas) sensationella framsteg på en rad områden. Med hjälp av allehanda knep och med sina mottagliga sinnen för jämnan på helspänn lär han sig att tala och läsa och framstår efterhand som en jämförelsevis kultiverad individ. Det hör till saken att han inte är 'ett oskrivet blad' vid födelsen, dvs vid sin plötsliga ankomst till jorden. I stället är han *av naturen god*. Alla hans gärningar i början av

demonkarriären är följaktligen av bästa märke, och man rörs av hans varma hjärta och ärliga uppsåt.

Också grodor är prinsar, och även monster är människor...

Men varaktiga förbindelser lyckas han dessvärre inte knyta. Hans strävan att närma sig vanligt folk resulterar i den ena katastrofen efter den andra, alltid på grund av hans mardrömslika och ruskiga fysionomi. De slag han tillfogas är smärtsammast möjliga och bitterhet och besvikelse de självklara följderna. Från tid till annan förmörkas hans sinne. Ständigt pinad och vanhedrad beslutar han en dag att hämnas på sina plågoandar och framför allt på sina dagars upphov, den notoriskt frånvarande Victor F, hans egen far.

I detta skede av romanen börjar monstret att successivt eliminera Frankensteins närmaste krets med bara händerna, således genom att strypa sina offer. Först ut blir Victors åtta år yngre bror, och något senare är tiden inne, dvs ute, för en av familjens kvinnliga hjälpredor, den älskvärda Justine Moritz. Hela Frankensteins tillvaro vänds ut och in, och den djupa sorg och smärta han känner kan fr o m nu bara jämföras med hans vedersakares, ja med monstrets egen. Emellertid stundar vederbörliga fredsförhandlingar: inne i de otillgängliga isgrottorna i Chamonix, av alla ställen, träffar Victor F sin avkomma för första gången på tre år.

Där redovisar monstret hela sin hjärtskärande livshistoria och ställer till sist Frankenstein inför ett ultimatum. *Antingen* måste denne återvända till laboratoriet och framställa en livskamrat åt den väldige, alltså ett genuint kvinnomonster, *eller* tvingas se de sina avlivas en efter en på det sätt som redan *demonstrerats* två gånger. Får monstret äntligen sitt 'hjärtas dam', så garanterar han å andra sidan att på nytt bli de goda gärningarnas edsvurne och hängivne tjänare.

En skakad Victor F faller till föga och accepterar villkoren.

Vad som händer efter uppgörelsen mellan far och son däruppe bland Alpernas ismassor tänker jag inte avslöja här och nu. Den intresserade torde själv finna närmaste vägen till boklådor och bibliotek.

☒☒☒ Slående är att berättelsens alla kvinnliga personager framstår som "halva människor". De är fridsamma, ömsinta, kärleksfulla och begåvade med till synes outtömliga känsleregister. Med en aldrig sinande arbetsiver spelar de rollen som oböjliga stöttepelare i sina familjer. Det som felas dem är handlings- och dådkraft på områden utanför de traditionellt givna. Inte minst för den tidigare nämnda Justine Moritz blir den här oförmågan ordrätt livsavgörande.

Men också Victor Frankenstein är halv som individ, låt vara på ett helt annat sätt. Pionjär- och framåtanda äger han i ständigt flödande doser, men hans känsloliv ter sig märkligt deformerat. Typiskt är att han bokstavligen förförs av sina vetenskapliga bemödanden, av den självpåtaga konstruktionsuppgiften, och lämnar alla de sina i sticket under demonarbetets fortgång. Ytterst skyr han all närhet och är oförmögen att älska. Sätillvida är han sitt monstrets antites.

Känsloliv och intuition sågs som kvinnliga revir på tröskeln mellan 17- och 1800-talet, medan förnuft, rationalitet och verksamhetslust tillskrevs manssidan. Helt i sin mors, Mary W:s, anda gick Mary S till storms mot denna konstlade uppdelning. Hon gjorde så genom att renodla den i sin berättelse om Victor F och därefter visa upp de ödesdigra följderna av uppsplattningen för sina läsare.

Kvinnor som män gör klokt i att utnyttja sina potentialer till bristningsgränsen. Också män har känslor, och även kvinnor kan!

En äkta sympati för jordens fördömda och för alla missgynnade och handikappade genomsyrar Shelleys roman. Den har på skilda håll uppfattats som ett första socialistiskt manifest och gavs talande nog ut 1818, Karl Marx födelseår. Att samhället är indelat i klasser visste fö inte bara Marx utan också monstret:

”De ting som värderas högst av de flesta människor är en förnäm och oklanderlig börd jämte rikedomar och välstånd. En man kan bli allmänt respekterad med endast en av dessa fördelar, men saknar han bägge, så anses han – utom i sällsynta fall – vara en landstrykare eller slav, dömd att bruka sina krafter till nytta för det utvalda fåtalet.”

När Victor Hugo (1802-85) skrev **Notre-Dame de Paris** (eller ”Ringaren i Notre-Dame”, som är den svenska titeln) var han bara 28 år men redan vorden ett föd- och författargeni. Historien om den vanställda puckelryggen Quasimodo har blivit en litterär klassiker, där huvudpersonen i stora stycken påminner om Shelleys monster. Inte minst fångslar det intima samspelet mellan den svårt hörselskadade krymplingen och själva kyrkobyggnaden. Ja, det är Quasimodos stora och hela förtjänst att Notre-Dame successivt förvandlas till drottningen – eller damen! – bland all världens kyrkliga schackpjäser. Det är den stackars ringaren som visar sig vara katedralens hjärta, hjärna och i sista hand dess själ. Man kan säga att de två lever i symbios med varann.

På samma sätt blir relationen mellan Victor F och hans monster med tiden alltmer symbiotisk. I slutkapitlet är det nästan hopplöst att skilja den ene från det andra, människa från demon och demon ifrån människa. Intrigen är elegant komponerad, och som läsare kan jag bara applådera med båda händerna.

☞ De tre männen i *Villa Diodati* blev inte långlivade. Doktor J Polidori skadades svårt i en vagnsolycka, drabbades av yrsel och talrubbingar och ruinerade sig till sist vid spelborden hemma i Brighton. Bara 25 år gammal dog han för egen hand. Percy B Shelley omkom i havet vid knappa 30 utanför italienska Pisa efter att hans segelbåt kantrat. På hedniskt maner brände lord Byron och ett par av dennes vänner Shelleys kvarlevor i gryningen. Byron själv anslöt sig i början av 20-talet till den grekiska sidan i kriget mot turkarna och gick hädan som krigshjälte – visserligen i en febersjukdom och icke i strid. Han var då 36 och Genèvevtrions ålderman.

Mary Shelley blev änka vid 25. Så pass ung hade hon redan skänkt liv åt en barnaskara på fyra (Victor F oräknad) och haft ytterligare två missfall. Av de fyra överlevde bara sonen Percy. De resterande 29 åren av sitt liv ägnade Mary S åt författarskap och sände ut mängder av romaner och reseskildringar.

Hennes Frankenstein har ständigt kommit ut i nya upplagor och även stöpts om till biofilm vid flera tillfällen. En stumfilm på 16 minuter såg dagens ljus så tidigt som 1910.

Än i dag lever Monstret och irrar runt på den sibiriska tundran utan vare sig mål eller mening i sin allt ensligare tillvaro. Det är hög tid att vi äntligen tar oss an denne utstötta koloss.

Mats Parner